

A NÉPHAGYOMÁNY KARÁCSONY SÁNDOR PEDAGÓGIÁJÁBAN

HELTAI MIKLÓS

Ahhoz, hogy a tárgyról érdemben szólhassak, röviden össze kell foglalnom Karácsony Sándor pedagógiáját, s tisztázni kell azt is, mi a néphagyomány – az ő értelmezésében. Egyik sem könnyű feladat fél óra időtartamban, de belevágok, előre elnézésüket kérve az esetleges hiányokért.

Karácsony Sándor pedagógiája ismereteim szerint máig páratlan teljességben tárja föl a nevelés egész viszonyrendszerét, ezért modern és aktuális ma is. Tudom, merész ez a kijelentés olyan tudósról, aki éppen hatvan éve halt meg, de megkísérlem a bizonyítást.

*

Mint a neveléstudomány művelője, ő is a klasszikus alapkérdést teszi föl kiindulásul: mi a nevelés, lehetséges-e egyáltalán? Válasza a fogalom etimológiáján alapul: nevelés = növelés. Növelés, tehát a szellemi és fizikai növekedés elősegítése. A növekedés nem szülőtől, tanártól való. Isten, vagy ha úgy tetszik, a természet törvényei szerint genetikailag kódolt a gyermekifjában, szomatikusan és pszichésen egyaránt. De végbemenetelét lehet elősegíteni, akadályozni, sőt rossz irányba téríteni is.

*

Kin, kiken, min, mikén fordul mindez a nevelésben? A pedagógia tudománya erre válaszolva hol egyik, hol másik szereplő fontosságát, vagy a körülményeket, vagy az úgynevezett művelődési anyagot hangsúlyozta, hangsúlyozza. Karácsony Sándor volt az első, aki rámutatott arra, hogy a megoldás a nevelő és növendék viszonyulásaiban található, melyek megfelelő formák között létrejöhetnek és működhetnek. Mostanában már tudja a pedagógia is, hogy a ma interakciónak nevezett viszonyulás a nevelés döntő tényezője, Karácsony Sándor viszonyulás fogalma azonban sokkal szélesebb és komplexebb ennél.

Nevelésről lévén szó az első vizsgálandó viszonyulási forma a pedagógiai alapviszony. Nézete szerint a nevelésben az egyik ember fölkészültebb, telítettebb (ma: kompetensebb), közlésvágy feszíti, a másik ember még felkészületlen, de

kíváncsi, kérdez, ismerni akar. A közlekedőedények törvénye szerint így lehetséges hatásyakorlás, azaz áramlás egyik féltől a másik felé, ha

a nevelő áhítattal és tisztelettel közelít növendéke felé,

ha hisz: életben, jövőben, tudományban, eszmékben, Istenben és minderről vall is tudománya, szakja nyelvén (nem direkte: nem erkölcszónok, nem pap), és ha a növendék tényleg kíváncsi és szerető szívű.

(Karácsony Sándor sokszor pellengérré állította azt a perverz helyzetet, hogy az iskolában mindig a felkészült, a többet tudó kérdezi a felkészületlent, kevesebbet tudót. Az oktatás kifejezést is kifogásolta, egyrészt azért, mert idejétmúlt felfogást tükröz, mely a tanárt tartja minden ismeret forrásának, másrészt etimológiája is negatív: oktatni csak oktaltant lehet, a diák pedig nem az.)

Mielőtt valami szirupos szeretetprédikációba merülnénk, tegyük fel a kérdést, ahogy ő is fölvette: lehetséges ilyen viszonyulás, melynek áhítat- tisztelet-szeretet a strukturális elemei?

Válasza: igen, lehetséges, egy helyen bizonyosan, ez pedig a család, ahol – normális esetben – kétségen felül megvan mindhárom tartóelem a szülő-gyermek viszonyban.

Karácsony Sándor pedagógiája a familiaritás alaptételére épül, nála azonban ez egyáltalán nem valami hígan értelmezett családias légkört, vagy ehhez hasonlót jelent, hanem olyan emberi közösséget, melyben tisztázottak a szerepek, felelősségi- és munkamegosztási viszonyok – éppen a kétségbevonhatatlanul fennálló kölcsönös tisztelet és szeretet áhítata alapján. Ki az, aki nem sajnál időt, pénzt, fáradságot, ha nem a szülő, amikor gyermekéről van szó? Ha kell, virraszt fölötte, ha kell, lejárja érte a lábát, hogy a dolgát elintézzze, mert áhítata teljes önátadásra képesíti. S mit jelent mindez, ha nem a jövőt megillető tiszteletet? S milyen természetesen fér el mindezzel az az elv, hogy javaink ugyan közösek, de neked is van dolgod, felelősséged, feladatod, s ha ezeket nem teljesíted, érdemtelené válsz arra, hogy részesedj belőlük. S az is, hogy biztosítani kell a nyugalmat mindenki számára, nem zavarhatja az én tevékenységem a másikat.

És a másik oldalról nézve: édesapám, édesanyám életével bizonyítja, hogy hallgathatok rájuk, s ha véletlenül tévedtek, igazságtalanok voltak, azt is elviselem, mert egyrészt legtöbbször mégiscsak igazságuk volt, másrészt a szeretet kedvéért egy kis igazságtalanságot is el lehet viselni. Ebben a viszonyrendszerben nincsenek megbocsáthatatlan vétkek, mindig adott az újrakezdés lehetősége, s elviselhetők még a sértések, furcsaságok, modorosságok is.

Magyarán: nevelés az iskolában is csak úgy lehetséges, ha az idősebb gyermek-évé, öccsévé, húgává fogadja a fiatalabbat, az meg apjának, anyjának, bátyjának, nénjének veszi nevelőjét. Az igaz, hogy ez olyan korlátlan önfeláldozást követel a pedagógustól, melyet munkajogilag előírni lehetetlen, s olyan tiszteletet,

engedelmességet a növendéktől, amely viszont a diákjogokkal nem fér össze, nem is értik a jogvédők ennek mibenlétét.

*

És itt találkozunk a tárgyamban szereplő másik problémával: mi a néphagyomány – Karácsony Sándor felfogása szerint?

Sietek leszögezni: a familiáris viszonyulás törvényszerűségeit a magyar néphagyomány viselkedéskultúrájából vezette le. (Ámbár az úri imádság is így kezdődik: Mi Atyánk – nem ismeretlen ez a viszonyulás a hívő ember számára sem.)

Arra, hogy a néphagyományból sikeresen építhető magas kultúra, Bartók és Kodály munkálkodása mutat példát, ezért hivatkozok rájuk:

„Bartók és Kodály azt cselekedték meg zenei téren, ami a kultúra egyetlen területén sem lesz számunkra meggazdálkodható. Az európai zenei kultúra teljes birtokában, tehát egyáltalában nem tagadva azt meg, lemerültek a nép zenei világába, s ott három feladatot végeztek el. Először is hűségesen feljegyezvén minden feljegyezhetőt, anyagban, azaz tartalomban felhoztak számunkra mindent, amit a nép lelke eddig zenét termelt és megőrzött. Másodsor bec sületesen kielemezték és leírták azt a nyelvet, amelyen ez a zene önmagát eddig kifejezte. Harmadsor, bármennyire más volt ez a nyelv, mint esetleg az európai zene ez idő szerinti nyelve, mégis ezt a nyelvet fogadták el a magyar zene és így saját lelkük zenéje anyanyelvéül is, s mindazt, ami mondanivalójuk volt, ezen a nyelven muzsikálták el egész Európa számára.

Bartók az izometrikus dallamsorokat, a pentaton hangsort, továbbá a parlando rubatóban tartott parasztdalokban a prózai szöveg és a zenei ritmus egymáshoz képesti parataxatív viselkedését állapítja meg olyan sajátosságok gyanánt, amelyek minden magyar népdalt jellemeznek (*A magyar népdal*, LXX. l.). Negyedik, de a harmadikkal rokon sajátosságnak idevehetjük a kvintszerkezetet, a kisebb kvintszerkezetet és a parallelizmust, melyeket Kodály Zoltán fedezett fel a legrégibb népdalok frazeológiáján.”¹

A familiáris viszony: mellérendelés a társadalmi magatartásban. A szöveg és a ritmus viszonya: mellérendeléses reláció a magyar nép zeneművészeti alkotásaiban. A magyar nyelv fonetikai és grammatikai sajátosságai: mellérendeléses viszonyulás beszélő és hallgató között. A tágabban értelmezett néphagyomány az egyik forrása Karácsony Sándor egész tudományosságának, a pedagógián kívül a nyelvészetre, filozófiára is kiterjeszti.

S ezzel elérkeztünk egyik legáltalánosabban ismert tudományos tételéhez,

---

1 Karácsony Sándor: *A magyar észjárás*, Széphalom Könyvműhely, Bp., 2009, *Bartók és Kodály: szofokráciánk esztétikai problémájának megoldása zenei téren*, 162.p.

a mellérendeléshez, mely szerkezeti eleme az általa művelt tudományoknak, s melyet régebben és mai is a leggyakrabban félreértettek.

Ő maga erről így ír:

„E sorok írója iparkodott ugyan már eleve elosztatni ezt a tévedést. Jelesül a magyar grammatikai mellérendelésre vonatkozólag hangsúlyozta, hogy nem a mellérendelt mondatok kedvelésében mutatkozik ez csupán. Nem is ebben elsősorban vagy legfőképpen, hanem abban a minden vonalon érvényesülő törekvésben, hogy a magyar nyelv grammatikai jelölésmódjának mindig *reláció* a formája. Nem „valami” a magyar grammatika törvényei szerint semmi sem, hanem ’valami valamihez képest’.

Ilyen valami csak egy van már elegyítetlen, eredeti állapotában. A nyelv. A magyar nyelv. De még ez sem a maga teljes egészében. Senki sem hinné el, ha erősködnénk, azt állítva, hogy a magyar szókészlet magyar, annyira köztudomású, milyen sok kölcsönszóval, sőt idegen szóval élünk beszéd közben. Van mégis három sértetlenül átmentett nyelvi elemünk, amelyre jó lélekkel rámondhatjuk, hogy annyi idegen hatásnak kitéve és oly sok változás ellenére magyar maradt. Ez a három nyelvi adottságunk: 1. a magyar kiejtés alapja, az ún. artikulációs bázis, 2. a magyar grammatika alapelve, a parataxis, magyar nevén mellérendelés és 3. a magyar szavak jelentésének, tehát nyelvünk jelrendszerének alapvető sajátossága: a szemléletesség.”²

*

Karácsony Sándor tehát a népkultúrát, néphagyományt tehát sokkal tágabban értelmezi, nem szorítkozik csupán népdalra, néptánra, népviseletre, folklórra, bár mindezeket becsülte és részei felfogásának. Ő a néphagyomány egészét – ha lehet ilyet fogalomzavar nélkül mondani – anyanyelvnek tekinti, társaslélektanának kategóriái szerint részletezve: jogi, művészi, nyelvi, társadalmi és vallásos anyanyelvünknek, az ő kifejezésével élve: gyökérnek, kultúránk gyökerének.

Az anyanyelv – anyanyelv. Nem rosszabb, nem különb másokénál: a miénk; ezen „beszélve” boldogulunk, a másokén kínlódva igen nehezen, legjobban mutatják ezt a mai napig sok gyötrelmet, sikertelenséget okozó iskolai nyelvi problémák, Karácsony Sándor is az iskolában észlelte először a nyelvi probléma általános mivoltát. Régebben az erőteljes otthoni népnyelv és az iskolai köznyelv ellentmondása volt a bajok oka, újabban a szociokulturális viszonyok iszonyatos leromlása miatt eltűnőben a népnyelv, az ellentmondást azonban ez még csak mélyíti, mert az új köznyelv primitív ugyan, a szó rossz értelmében, de még mindig magyar: mellérendel: viszonyít, ragoz!

² Karácsony Sándor: *A magyar észjárás*, Széphalom Könyvműhely, Bp., 2009, *Van-e magyar grammatika?*, 15. p.

Márpedig:

„De visszatérve barbár nyelvekre,
Hogy értené meg Hegelt ez a nép,
Mely így beszél: Embernek, s nem Nekember,
Hisz annak észjárása mind hibás.
Előbbvaló a birtok, mint az ember,
Ezért nem lesz, lám, semmi a magyarból.”

Madách beszélteti így Strommot, a civilizátort, s idézi ezt gyakran Karácsony Sándor is, példájául a kétféle nyelvi viszonyításnak.

*

Amikor tehát Karácsony Sándor, a pedagógia tudósa azt mondja: direkt nevelés nem lehetséges, mert a direkt viszony egyoldalú, egyirányú, nem veszi figyelembe a másik felet, nem tekinti a másikat teljes értékű embernek, ellenben lehetségesek olyan emberi viszonyulások, melyekben ép marad a személyiség autonómiája, s az mégis megnyílik a másik ember hatásainak befogadására: akkor a magyar néphagyományból leszűrt mellérendelés elvét érvényesíti a magyar tudományosság számára – egyetemes értéket alkotva.

Ha a tanár is ember, s a diák is ember, akkor a hatás és befogadás kölcsönösége is ugyanazon formákban valósulhat meg, mint ember és ember között már régóta, és nemcsak magyarok között. S a pedagógiai alapviszony így bomlik a nevelésben is az emberi alapviszonyulások teljességévé: jogi, művészeti, nyelvi, társadalmi, vallásos viszonyulásokká. Nem külön-külön, szétporciózva, hanem együtt érvényesülve tanár és diák eleven, életteljes kapcsolatában ezek teszik lehetővé a nevelést.

Eleven jogi viszonyban tanár és diák nem ellenérdekelt felek, nem részei semmi olyan hierarchiának, amely más és más korporáció tagjaként kezeli őket, hanem: társak, akiknek közös a munkájuk, de eltérők a feladataik. Érzelmi kapcsolatuk során művész és közönségként viszonyulhatnak, tudományos-nyelvi relációjukban az egyik jelt ad, a másik érti (beszélő-hallgató), társas akaratnyilvánulásaikban társadalommá szerveződnek, melyben szabadon váltakoznak akció és passió, s ha a nevelő hitbizonyossága átüti a diákjától elválasztó közeget, mondanivalója vallomássá, konfesszióvá, válik (a fentebb már említett megszorítással), híveket, tanítványokat gyűjtven ezzel.

Ennél „demokratikusabban” és mégis magyarul nem lehet megoldani azt a problémát, melyen oly régen rágódik a neveléstudomány, milyen is legyen a nevelés: tanárközpontú (autoriter), diákközpontú (szolgáltató)? Pedig nyilvánvaló: egymás mellé rendelt, egymást kiegészítő, egymásra utalt, autonóm szereplők viszonyulása lehet csak termékeny, mint mindenütt, úgy az iskolában is.

S mindez válasz arra a másik örökké vitatott kérdésre, melyben néha egészen szélsőséges és ostoba álláspontokat hangoztatnak „szakemberek”, tudományként kolportálva rögeszméiket: beavatkozhat-e egyik ember a másik ember életébe, változtathat-e személyiségén nevelés címén, kibírható-e a beavatkozás egyáltalán? Karácsony Sándor válasza őszinte: igenis, a nevelés beavatkozás, de kibírható – családi alapon! S kibírható azokban az emberi viszonyulási formákban, melyekben az emberek évezredek óta „beavatkoznak” a másik életébe, anélkül, hogy folyton bocsánatot kérnének érte. Ki kárhoztatná a művészt, hogy „hatni” akar, az előadót, hogy valamit tudomására akar hozni a hallgatónak: ez a dolguk! Ami pedig azt illeti, a társas kapcsolatokban a másik ember jelenléte is „beavatkozás” az egyik ember életébe: minden azon múlik, összeférkőznek vagy nem, ennek kölcsönös felismerése a társadalmi „hatás” titka. Hiszen azért ezek a hatásgyakorlás eredményes formái, mert vagy önkéntes a passzív fél passzivitása (vállalja a jelkép érzelmi, érti a jel értelmi töltését, meggyőződött a cselekvő jó szándékáról), vagy nem önkéntes ugyan, de rá is rákerül a sor, mivel a szerepek állandóan váltakoznak.

Karácsony Sándor szerint a nevelés nem szabdalható szét „nevelési területekre” (újabbán: „tartományokra”), s nem osztható szét külön feladatonként a „humán” és „reál” szakos tanárok között. Gyakran idézi Karinthy tréfáját, amikor Petőfi így fakad ki: az a fránya Beöthy Zsolt már megint elválasztotta bennem a költőt az embertől.

Egy tökéletes levezetéssel a matematika tanára a matematikai *jelek rendszerét* a világegyetem *jelképrendszerévé* magasítja ihletével, *művésszé* válik (*sikere van*), s hallgatósága *közönséggé* („jó fej”, mondják diákjai – joggal), míg a száraz intellektuális levezetés dögunalmat vált ki. De az is lehet, hogy munkaközösségben fejti meg diákjaival a matematikai problémát, ez *társadalmi szerveződés* és társadalmi nevelés egyúttal. (Igaz, ehhez nagyon alapos előtanulmányok kellene, a manapság divatos „csoportmunka” ezt tízperccel akarja megúszni, de így csak Potemkin-kooperáció lehetséges.) S mindez nem jelenti azt, hogy ennek a matematika tanárnak (akár a többinek): ne kellene mindenáron a *megértésre* törnie, azaz nyelvi nevelést végeznie.

Amiként erre törekszik a magyar nyelven beszélő ember a maga nyelvi sajátosságaival: széles artikulációjával, változatos értelmi hangsúlyozásával, lásd fentebb. Itt legföljebb annyit érdemes még hozzátenni: Karácsony Sándor rendkívül fontosnak tartotta a tájnyelvek értékeinek megőrzését, mert a dialektusok változatosságai még befogadhatóbbá teszik a *közlést* (a kommunikációelmélet alapjait is ő rakta le). S igen nagy veszélynek tartotta az élő nyelv artikulációs és hangsúlybeli szegényedését, tempójának érthetlenségig gyorsulását,

figyelemfelkeltő variációinak eltűnését. Nem a műparasztos beszédet pártolta, hanem a néphagyomány szerepét magyarázta tudományosan.

*

S ha a már emlegetett matematikatanár szerint nem dől össze az erkölcsi világrend, ha a kölyök egyszer-kétszer téveszt, vagy szemtelen (a legnagyobb szemtelenség persze az, ha észreveszi, hogy tanára hibázik), hanem megadja neki a mindenkit megillető jogot a tévedéshez, nem játssza a csalhatatlant, s tud – büntetve, vagy büntetés nélkül – megbocsátani, akkor példát ad a *szabad* társadalmi magatartásból. Melynek archetípusait Karácsony Sándor a néphagyományban találta meg, a mellérendelés társadalmi magatartási formáiként.

*

Társaslélektana értékstanát (axiológiáját) is e tágabb értelmű néphagyományból szűri le, melyben a klasszikus magyar irodalom is benne foglaltatik, hiszen a zeneművészetten kívül a szépirodalomban ment végbe az a folyamat, amely – véleménye szerint – kultúránk egészében sem lesz meggazdálkodható: tudományos és társadalmi életünk „anyanyelvi” alapokra való visszavezetése.

A magyarok kincse című műve bevezető tanulmányában Mikszáth műveiből következteti ki azokat a logikai értékeket, melyek a társaslelki viszonyulások pozitív működésének kritériumai (*A cinikus Mikszáth*). Ezt a mű végén táblázatba is foglalta, ennek alapján sorolom el a megfeleléseket. Ezek szerint egészséges jogi viszony a partnerek között egymás autonómiájának, *függetlenségének* biztosítása árán alakulhat csak ki, a művészi viszonyulás sikerét a művész *őszintesége*, a nyelvi partnerek közti megértést a közlés *világossága* biztosíthatja. A társadalmi viszonyulás a *szabadság* légkörében lehet egészséges, a szabadság azonban nála erkölcsi kategória, felfogása szerint csak a jóra van szabadsága az emberfiának. Végül vallásos viszonyulásban csupán a hitbizonyosságban erősebb fél *mártírimumot* is vállalni kész magatartása hiteles, semmi más.

Az idő nem elegendő ahhoz, hogy felsoroljam, melyik kategóriát mely Mikszáth műből elemzi ki Karácsony Sándor, legyen elég egyetlen példa a társadalmi szabadság érték tartalmának magyarázatára:

„A tett csak akkor ’jó’, ha minden kötelektől menten spontán. Az Írás azt mondja rá: ne tudja a te jobb kezed, mint cselekszik a bal. Hiába cselekedtem jót, ha valamilyen más motívumból tettem azt. És hiába tettem jót valakivel, ha ezáltal megkötöztem, nagyon jól mondja a szó: ’lekötélteztem’ magamnak őt. Az ilyen tettek, ha elviselhetők is, értéktelenek. Ugyanolyan értéktelen a szenvedés is, ha nem spontán. Egészen sötét bűnnek mutatkozik például Mikszáth érték skáláján Szoltsányi György látszólagos ’mártírsága’, mert azzal az eltökélt szándékkal állt be a báróhoz gazdatisztnek, hogy kiugrassza gazdáját a birtokból, s maga üljön a helyébe. A vén gazember, Borly Gáspár szenvedése viszont minden

visszataszító formája és amorális eszköze ellenére is rokonszenves, sőt – groteszk dolog ugyan ilyesmit mondani – etikai magasságba lendülő, mert megint csak áhítatos fokon megy végbe. A relatív látásmód remeke ez a kép: az indokok a szerető Isten szívéből indultak, a megvalósulás a gyarló emberi matériától el is torzult, meg is szennyesedett.”³ (Borly Gáspár, Mikszáth *A vén gazember* c. regényének főszereplője ugyanis, látszólagos félkéz-kalmárkodásával a bárói család vagyonát menti meg.)

*

Karácsony Sándor gyakran leírta, elmondta: a tudomány akkor modern, amikor tudomásul veszi a „másik embert”, aki nem akadály, nem ellenfél, hanem társ, akivel össze kell és össze lehet férni és lehet vele együttműködni. A néphagyományt akkor követjük leghívebben, akár a nevelésben is, ha ehhez tartjuk magunkat.

Máig érvényes fölismerése, hogy a gyermek, a serdülő, az ifjú ember nem tökéletlen – és így tökéletesítésre szoruló – miniatűr felnőtt, hanem a maga mivoltában tökéletes gyermek, serdülő, adolezscens. Aki tehát nevelőszándékkal közeledik hozzájuk, ne viselkedjen felsőbbrendű lényként, gyarmatosítóként, aki pacifikálni akarja a primitív bennszülöttek világát. De azt se gondolja, hogy ha gyermekként, serdülőként lopja be magát a társaságukba, sikerrel jár, mert ez meg nem igaz, s a hazugság előbb utóbb lelepleződik. Az ilyen pedagógus sorsa a rajtakapott diverzánse. A nevelő felnőttként viszonyulhat eredményesen, s úgy, hogy ismervén a növendék éppen aktuális „dialektusát” beszél a nyelvükön, ez feltétele annak, hogy a benne lévő többlet utat találjon a diák felé.

A gyermekifjú úgy tökéletes és velünk egyenjogú ember, hogy tökéletes gyermek, kamasz, ifjú. Például más autonómia dukál neki, mint a felnőttnek: a gyermeknek játékban, a serdülőnek önazonossága keresésében, az ifjúnak a küzdésben. Ezért izzadságszagú és álságos mindenféle ifjúsági parlament, mivel olyan autonómiát erőltet a gyermekifjakra, amely nem felel meg jogi, intellektuális és társadalmi státusuknak.

De más az értelmi működésük, nyelvük is, mint a miénk. Példának okáért a növvő félben lévő gyermek gyűjtő-rendszerező korszakában iszonyatos mennyiségű lexikális anyagot képes „bevenni”, ami később látenszen hatva nagymértékben hasznosul. Ezt lehetetlenné tenni számára a memoriter és „magolás” elleni jogi fellépéssel, mint a közoktatás közelmúltjában: ifjúságellenes büntett.

A további részletezés *A magyarok kincse* befejező tanulmányában olvasható.⁴

3 Karácsony Sándor: *A magyarok kincse*, Széphalom Könyvműhely, Bp., 2008, *A cinikus Mikszáth: X. Mikszáth és a társadalom*, 63.p.

4 Karácsony Sándor: *A magyarok kincse*, Széphalom Könyvműhely, Bp., 2008, *Magyar nevelés*, 256.p.

A néphagyomány tehát Karácsony Sándornál nevelésfilozófiájának, neveléstudományának anyanyelve. Kívánatosnak tartotta (miként magam, s remélem, Önök is), hogy ez a nyelvi ébredés tudományosságunk egészében végbemenjen:

„Van sajátos magyar kultúra. Van ennek a kultúrának potens és teljes értékű nyelve. Ennek a nyelvnek a törvényszerűségeiben mozogva bármely pillanatban lehetséges számunkra ugyanaz a megújulás a kultúra egész területén, amely a zene világában már – és éppen a jelenben – végbe is ment.”⁵

*

Egyébiránt Karácsony Sándornak az volt a véleménye, hogy a falut, a népet nem fölemelni kell, hanem tanulni tőle: éppen ezt az anyanyelvet. A falu, a nép (ez utóbbi szerinte nem alsó néposztály, nem okvetlen falun lakó ember, hanem az, aki érzelmileg őrzi a múltat) mai elesett, pusztuló állapotában is őríz még valamit ebből, de nagy szerencsénkre a hagyomány nagyját időben felgyűjtöttük, a falu is visszatatulhatja azokból a gyűjteményekből, melyekben föl van raktározva.

Mások el fogják ma mondani, hogy Kodálllyal egy időben fedezte föl a magyar népdalt, ismeretes az a Kodály aperçu, miszerint fölérve a népzene fölfedezésének hegycsúcsára látja ám, hogy a másik oldalon meg éppen fölért Karácsony Sándor is. Azok a népdalkiadványok, melyekből a mai generációk szülei, nagyszülei énekelni tanultak és még tudnak is, nem kis részben Karácsony Sándornak köszönhetőek: a 101 magyar népdal (Karácsony Sándor és Mathia Károly közreműködésével szerkesztette Bárdos Lajos, első kiadása 1929-ből); a Regös káté (szerkesztette és részben írta Karácsony Sándor, 1930), Aki dudás akar lenni (írta és szerkesztette Karácsony Sándor, 1943). Tudós tanítványa Lükő Gábor, a cserkészvezető Jánosi Sándor tovább folytatták életművének ezt a részét: a néphagyomány összekötését a tudománnyal és hozzáférhetővé tételét az ifjúsági mozgalmak számára.

Szerette hát a népdalt, népkultúrát is, de tudatában volt annak, amit jó lenne magunk számára is tudatosítanunk: öncéllá szeretete és ápolása nem válhat, mert éppen ez merevíti élettelené, múzeumi tárgygyá. Erről az öncélú rajongásról pedig igen rossz véleménye volt:

„Nemcsak közvetlen eleivel szakít ilyenkor az ifjúság, hanem az egész múlttal, tehát a tradíció egész gazdag érzésvilágával. Hiába próbálja aztán a szakadékot önerején áthidalni, hiába imádja szinte vallásos fanatizmussal a „nép”-et, hiába tanulja meg „kívülről” az egész néptudományt, de az ellenkezőt is hasztalan erőlteti: három válfaja is van a veszedelemnek, valamelyik óhatatlan utol fogja érni.

5 Karácsony Sándor: A magyar észjárás, Széphalom Könyvműhely, Bp., 2009, Bartók és Kodály: szofokráciánk esztétikai problémájának megoldása zenei téren, 162.p.

Illúziómentes, száraz, fanatikus kor szakad le új korszakként, a kiábrándultság pesszimizmusa, az eklektizmus unalma, a fanatizmus láza pótolja úgy-ahogy az érzésvilág lelkesült tüzét. Ez az egyik lehetőség. A beszajkózott, de voltaképpen nem szerves, tehát nem értelmes folklór, magyarságtudomány zörgő-nyikor-gó iparművészetté, technikává ügyesedik és sekélyesedik. Nincs szörnyűsege-sebb valami, mint az életszerű kategóriájából kiemelt és ezzel nyomban el is értelmetlenül „egzotikum”. Önálló életre kelt és kerámián hivalkodó subadisz, hangversenydobogón eldalolt párosító nóta – párosodók nélkül, vagy mű- és ál-párosodókkal, ostornyélről lelesett balatoni „vikkendház”-stílus, népballadából, csalimeséből és falukutatás közben gyűjtött népnyelvi adalékokból összerázott koktélszindarab, fölül vőfélybotról lecsüngő pántlikába vagy törülközőkendőbe, alul nyeregtakaróba vagy húsvéti hímes tojásba öltözött eladó lányok, mellettök ifjú legények meghatározhatatlan jellegű öltönyben, éneklük, hogy szílrúl legel-jetek, fának ne menjetek, szili kút, szanyi kút, és nem veszik észre, hogy nincs gyökerük, nincs száruk, nem virágok, nem ígérnek gyümölcsöt. A harmadik fajta veszedelem a legfenyegetőbb, ha az ifjúság nem cigányfültre „füttyüli”, szaj-kózza a „múltat”, hanem komolyan kultúrának érzi, és megtanulja, tudatosítja. Ez még abban az esetben is keserves tévedés volna, ha a valóságos kultúrára vonatkoznék, mert az ifjúságnak azzal szemben is a „jövő” magatartásával kel-lene reagálnia, politikával, tette ajzottan, szárnypróbálgozva. Ezt érzi az iskola, mikor mindenáron „nevelni” akar és nem „tanítani”. A „megtanított”, elsajátí-tott kultúra megöli az önálló iniciatívát és kerékkötője a teremtő képzeletnek. Szárnyaszegetté nyirbálja, elgyávítja, megheréli és meddővé aljasítja az ifjúságot. De mi történik olyankor, mikor nem is a kultúrából válik ügyeskedő mesterség, hanem az érzésvilág tudatosul, a múlt nem lelkesít és fűt, hanem szabályoz, előír, patronná lesz? A kérdés már meg is felelt magának magával: reakciós gondol-kodásúvá lesz a jövő, visszafelé fordul az óramutató, felébrednek a temetőben a halottak kakaselőszóra, és a fehérlepedős skeletpek pezsgő életet mímelve sűríté-nek a sírokon, míg a kakas hajnalra nem kukorít.”⁶

6 Karácsony Sándor: *A magyar világnézet*, Széphalom Könyvműhely, Bp., 2007, *Magyar világnézet VII.*, 38. p.